

## Stuart Elden: The birth of territory (University of Chicago Press, Chicago, 2013. 488 o.)

PETE MÁRTON

**PETE Márton:** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola, Budapest; petemarton@elte.hu

**Márton PETE:** PhD student, Doctoral School of Earth Sciences, Eötvös Loránd University, Budapest; petemarton@elte.hu

A University of Chicago Press kiadásában 2013 októberében jelent meg Stuart Elden könyve, a *The Birth of Territory*. A könyv címét leginkább „A felségterület születéseként” lehetne magyarra fordítani. A könyv központi témája, a címben is szereplő *territory* jelentése ugyanis az angolszász társadalom-földrajzi szakirodalomban messze kiterjedtebb annál, mint hogy a szót egyszerűen csak *területként* fordítsuk le (Agnew 2009). Ebben az értelmezésben ugyanis lehatárolt és politikai-hatalmi viszonyokkal jellemezhető térrészről van szó, melynek konceptuálisában Elden meghatározó szerepet tulajdonít Gottmann (1973) művének, s bevallottan épített is e munkára könyve összeállításánál során (Elden 2013a).

A szerző a Warwicki Egyetem politikaelmélet és politikai földrajz professzora, korábban pedig egy évtizeden át a Durhami Egyetemen oktatott és kutatott, s meglehetősen fiatal kora ellenére – 1971-ben született – immáron öt könyvet jegyez szerzőként, hét másikat pedig szerkesztőként. Munkavégzésére jellemző, hogy meglehetősen átlátható módon dolgozik, írásait, illetve az azokhoz kapcsolódó kiegészítéseket, háttérinformációkat rendszeresen közzéteszi honlapján ([progressivegeographies.com](http://progressivegeographies.com)).

Saját bevallása szerint a szerző e legújabb kötetét kisebb-nagyobb kihagyásokkal 2000 és 2012 között írta, javarészt 2008 és 2012 között, amikor a Leverhulme kutatási ösztöndíj lehetővé tette számára, hogy teljes munkaidejét a könyvnek szentelhesse. 2010-ben fejezetenként felülvizsgálta és frissítette a teljes kéziratot (az egyes fejezetekhez kapcsolódó feljegyzések elérhetők a honlapján). A könyv maga kedvező fogadtatásra talált, több rangos díjjal, így az Amerikai Geográfusok Társaságának *Meridian Book Award* díjával is kitüntették.

A könyv bevezetése rámutat arra, hogy „habár központi fogalomnak számít a politikaelmélet, a földrajz és a nemzetközi kapcsolatok területén, a *territory* [felségterület] koncepcióját mindeddig csak kevésbé vizsgálták” (3. o.). Maga a könyv ugyanakkor nem újabb felségterület-koncepciók kidolgozására törekszik, hanem arra tesz kísérletet, hogy feltárja, „vajon honnan ered az elképzelés,



hogy a Föld felszínének egy része valakinek vagy valaminek a kizárólagos ellenőrzése alatt álljon?” (2-3. o.), vagyis hogyan alakult ki az a ma is fennálló területi-hatalmi rendszer, amelyben a központi uralom egy adott terület ellenőrzése (de nem birtoklása) révén gyakorolja hatalmát a területen élő népesség felett.

A közel félezer oldalas mű – amelynek utolsó harmadát a végjegyzetek teszik ki – részletes eszmetörténeti narratívát ígér a lehatárolt hatalmi terület gondolatának a nyugat-európai politikai gondolkodásba való beépüléséről. Az ókori, középkori, reneszánsz és korai modern eszmerendszereket elemezve a szerző megvizsgálja a felségterület koncepciójának evolúcióját az ókori görögöktől kiindulva a 17. századig, ahol a szerző szerint a kortárs felfogások gyökereznek. Elden történelmi, politikai és irodalmi szövegek, hatalomgyakorlási technikák széles skáláját sorakoztatja fel, illetve számos meghatározó szerzőt – történészeket, költőket, filozófusokat, teológusokat és politikaelméleti gondolkodókat – idéz, miközben új oldaláról világítja meg azt a folyamatot, amely során a világ politikai irányítás alá, a Föld felszíne pedig felosztásra, ellenőrzés és igazgatás alá került.

Amint arra bevezetőjében a szerző is kitér, a mai értelemben vett államterületek, illetve államhatárok kialakulását a politikai földrajz alapvetően a vesztfáliai békéhez (1648) köti, s noha e pontos időpont-megjelölést Elden vitatja, maga is erre az időszakra teszi az államterület mint intézményesült felségterület fogalmának kikristályosodását, így műve gondolati ívét is itt zárja le.

A mű az ókortól, egész pontosan az ókori görögöktől kezdődően kutatja a hatalmi terület legrégebb megjelenési formáit. A legfontosabb hivatkozási alapokat Platón és Arisztotelész munkái, valamint Kleiszthenész reformjai jelentik, emellett Homérosz, Euripidész, Aiszkhülosz és – különösen – Szophoklész munkái is értékes forrást jelentettek Elden számára a korszak jellemző gondolatainak feltárásában. Ezt követően az ókori Rómához kötődő fogalmakat és elképzeléseket tárgyalja, ahonnan a *territorium* kifejezés is származik. A *territorium* egyike volt a rómaiak körében az eltérő területkategóriák leírására használt számos kifejezésnek. Értékes forrást jelentenek ehhez Julius Caesar hadászati és Cicero politikai tárgyú munkái a köztársaság korából, valamint a történetírók (pl. Tacitus, Ammianus Marcellinus) írásai a birodalmi időszakból.

A második nagy szerkezeti egység a Római Birodalom felbomlásától a nagyjából a 14. század első feléig tartó időszakra koncentrál. Az Európa politikai-gazdasági fragmentálódásával kezdődő időszak meghatározó eleme volt a kereszténység térhódítása, alapot jelentve később a pápaság univerzális hatalmi törekvése számára, amely fokozatosan szembekerült a Német-római Császársággal a legfőbb világi hatalom kérdésében. A szerző igen nagy figyelmet, illetve jelentős terjedelmet szentel az investitúraharcnak, kiemelve a munkásságukkal az egyik vagy éppen a másik oldal igazát alátámasztani kívánó szerzők (így pl. John of Salisbury, Paduai Marsilius, William of Ockham vagy az elsősorban költőként ismert, ám filozófusként is jelentős Dante Alighieri) munkásságának területi hatalomra vonatkozó fejezeteit.

A harmadik nagy szerkezeti egység a római jog középkori „újralfelfedezésétől” tárgyalja a területi hatalom értelmezéseit. A római jognak a középkori Európa hatalmi-jogi gondolkodásába és gyakorlatába történő beépülésében jelentős szerepet játszottak a glossátorok (a *Corpus juris civilis*hez magyarázó jegyzeteket készítő jogtudósok), mint Bartolus de Saxoferrato és Baldus de Ubaldis. Tevékenységük jelentőségét az adta, hogy a nyugati latin kultúrkör számára hosszú évszázadokig ismeretlen, ám a bizánci, görög nyelvű műveltség kereteiben fennmaradt római polgári törvénykezést a nyugat számára feldolgozták és értelmezték. Ezzel lehetővé vált a terület és a törvénykezés fogalmainak összekapcsolása, valamint az univerzális (egyházi) és a területhez kötött (világi) hatalom szétválasztása. A földterület ezáltal az uralkodó tulajdonából fokozatosan az uralkodás tárgya, felségterület lett.

A következőkben a szerző kitér a reformáció és a nyomában lezajló európai politikai és vallási fragmentálódás kontextusában kialakult területkonceptiókra, amelyben elsősorban Machiavelli művei jelentik a legfontosabb elméleti alapokat, majd Erasmus, Morus Tamás és Luther Márton, valamint a szuverenitásról és az államról való modern gondolkodás előfutárainak tartott Jean Bodin és Giovanni Botero munkásságának releváns fejezetei is bemutatásra kerülnek. Érdekes színfoltot jelent a szerző Shakespeare *Lear királyáról* szóló elemzése, amely a terület birtoklása és uralma érdekében vívott harc egy korabeli irodalmi interpretációját helyezi górcső alá (az ebből készült önálló tanulmányt lásd Elden 2013b).

A kötet zárásaként Elden a felvilágosodás korszakában a politikai gondolkodás területén kialakult új elgondolásokat vizsgálja, különös tekintettel Descartes, Spinoza, Newton és Leibniz munkásságára. A politika és a terület közötti összefüggések keresésében bekerül még az áttekintésbe Hobbes, Filmer és Locke is. Az időszak legfontosabb gondolkodójának a szerző egyértelműen Gottfried Leibnizet tartja, aki a vesztfáliai egyezmény hajnalán a Német-római Birodalom igen összetett politikai földrajzát próbálta értelmezni, s a császár névleges fennhatóságát a fejedelmek területi fennhatóságától elkülönítve igen korszerű koncepciót sikerült kidolgoznia. Ugyanakkor Elden szerint Rousseau és az utána következő gondolkodók (így Montesquieu, Hume vagy Kant) írásai már egy kialakult állami-területi keretrendszerből indulnak ki, ezért munkásságuk eredményei a kötet koncepcionális keretei szempontjából irrelevánsak, a vizsgálat tehát itt lezárul.

A könyv értékelésénél érdemes egy gondolat erejéig kitérni annak címére is. A szerző korábbi cikkében (Elden 2010) lefektetett és más tércategóriáktól körültekintően elkülönített felségterület-konceptiójának fényében a cím megtevesztő lehet az olvasó számára. Azt sugallhatja, hogy a mű a modern államterületek kialakulásának (kialakításának) folyamatát mutatja be, azon technikákon keresztül (határmegvonás, térképezés stb.), melyekre a szerző korábbi tanulmányában utalt. Ezzel szemben a kötet elsősorban a politikai hatalom területivé válásának egy narratíváját vázolja fel, amely eredményeként valóban megszületik ugyan az államterület, ám Elden ezt olyan módon vezeti le, hogy

gondolatmenete nem kapcsolódik szervesen azon korábbi cikkéhez, amelyről ő maga azt állítja, hogy „a könyv bevezetésének egy korábbi és hosszabb változata” (x. o.). A nem egészen adekvát címválasztásra a kötet több bírálója is rámutat (pl. Campanile 2014, Hagen 2014).

A kötet megközelítéséről lényeges, hogy, amint azt Elden is leszögezi a bevezetésben, az a nyugati politikai gondolkodásból indul ki, ezért a szerző nem törekszik univerzális kép felvázolására. Sokkal inkább azt várja művétől, hogy történelmi konceptualista megközelítése és egyes részletei hasznára váljanak majd más szerzők hasonló elemzéseinek. Mindebben egyetérthetünk a szerzővel, a művet olvasva világossá válik, hogy az nem egy széles körű áttekintést kínál, hanem az író saját gondolati ívét tükröző mélységi elemzést. Ettől eltekintve a mű jelentős hozzáadott értékkel bír: semmiképpen sem tekinthető alaplátványnak, sokkal inkább egy olyan alkotásnak, amely a hatalom területiségének témakörében megfelelő alapismeretekkel rendelkező és további elmélyülésre vágyó olvasók számára kínál új impulzusokat, kapcsolódási pontokat. Különösen az európai, így a magyar tudományos élet számára is releváns lehet a kötet által kínált narratíva a mértékadó területi léptékek jelenleg is tapasztalható változásai (regionális és közösségi szint, valamint a városok erősödése) nyomán fellépő területi hatalmi súlypont-áthelyeződések vizsgálata számára.

## Irodalom

- Agnew, J. (2009): Territory. In: Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Whatmore, S. (ed.): *The dictionary of human geography*. 5th edition. Wiley-Blackwell, Malden, Oxford, Chichester, 746–747.
- Campanile, P. (2014): Stuart Elden: *The birth of territory*. *AntipodeFoundation.org*, [https://radicalantipode.files.wordpress.com/2014/04/book-review\\_campanile-on-elden.pdf](https://radicalantipode.files.wordpress.com/2014/04/book-review_campanile-on-elden.pdf) (Letöltés: 2015. augusztus 8.)
- Elden, S. (2010): Land, terrain, territory. *Progress in Human Geography*, 6., 799–817. <http://doi.org/dr5ngp>
- Elden, S. (2013a): Jean Gottmann: The significance of territory. *Geographica Helvetica*, 1., 65–68. <http://doi.org/8mx>
- Elden, S. (2013b): The geopolitics of King Lear: Territory, land, earth. *Law and Literature*, 2., 147–165. <http://doi.org/8mz>
- Gottmann, J. (1973): *The significance of territory*. University Press of Virginia, Charlottesville
- Hagen, J. (2014): *The birth of territory*. *Geographical Review*, 3., 380–383. <http://doi.org/8m2>